

МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ

УДК 94(477)

Сергій Горобець, Віталій Рябцев

●

ДО ІСТОРІЇ УЧАСТІ УКРАЇНСЬКИХ КОЗАКІВ У ВІЙСЬКОВИХ ПОДІЯХ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ ПІВНІЧНОЇ ВІЙНИ (1700-1702 рр.)

У статті на основі нових документів уточнюється хронологія та послідовність дій козацьких загонів на початковому етапі Північної війни, наводяться персональні списки козаків, що вирушали в далекі походи.

Ключові слова: Північна війна, козаки, старшина, Чернігівський полк.

Після російсько-турецьких війн 1686-1699 рр., коли Росія здобула Азов і вихід до узбережжя Азовського моря, Петро I розпочав боротьбу за вихід до Балтійського моря. 9 серпня 1700 р. він оголосив війну Швеції і вже з перших місяців став максимально використовувати для далеких походів на північ козацьке військо, й без того стомлене щорічними виправами у Крим.

Зокрема, найактивнішу участь козаки Гетьманщини брали у військових діях у Прибалтиці – у так званій Малій війні (грудень 1700 – жовтень 1702 рр.) [4, с. 104]. Взагалі, перші місяці війни для козацтва виявилися доволі сумбурними. Як зазначає С. Павленко: «Спочатку цар наказав гетьману надіслати козаків у Лівонію на допомогу польському королю. Для походу був споряджений підрозділ загальною чисельністю 3000 козаків під командуванням наказного гетьмана, полтавського полковника Івана Іскри. Не встиг він відбутися за призначенням, як, згідно з новим царським указом, Мазепі доручалося зібрати 10 тисяч козаків і йти з ними у Прибалтику. Проте, коли полки вже перебували у готовності до походу, Петро I скасував своє попереднє рішення. Гетьман, розпустивши козаків по домівках, несподівано отримує новий Указ: спорядити на війну 12 тисяч козаків». [6, с. 193-194].

Така плутанина з царськими наказами призвела до певних непорозумінь щодо послідовності дій українських військ у перші місяці війни. Зокрема Т. Чухліб, намагаючись узгодити наявні відомості, запропонував таку компіляцію: «23 серпня того ж [1700] року близько 10 тисяч козаків Полтавського, Чернігівського, Ніжинського та двох охочекомонних полків на чолі з ніжинським полковником та гетьманським небожем І. Обидовським вирушили на «монаршу службу» в напрямку Новгороду». І далі: «Окрім того, у царській грамоті від 20 серпня 1700 р. наказувалося відіслати частину козацьких полків з Лівобережної України «на допомогу королівській величності [Августу II] під Ригу». На допомогу польському

© Горобець Сергій Михайлович – асистент кафедри педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка.

Рябцев Віталій Володимирович – краєзнавець, м. Запоріжжя.

королю Августу II Саксонському до Лівонії було відправлено 3000 українців на чолі з полтавським полковником З. Іскрою» [12, с. 414].

У цьому уривку поєднано два різночасних походи. На їх розведеність у часі недвозначно натякає і Самовидець: «А о Воздвиженіі честного креста по указу его царского величества гетман запорожский Иван Мазепа послал своего войска на помоч королеві полскому часть з розних полков. Тоей же осени по указу его царского величества войска запорожского немалую часть послал гетман Мазепа з своїм сестренцем, полковником ніжинским Иваном Обидовским и з арматами до Великого Новгорода» [8, с. 163].

Із відправлення загону Івана Обидовського веде відлік військовим діям О. Сокирко [9, с. 249]. Натомість Лизогубівський літопис похід І. Обидовського рахує за третю виправу на північ: «Тогожь года Искра, полковникъ Полтавскій, подъ Ругодинъ ходилъ въ легци, а за нимъ полковникъ Чернѣговскій Евфимъ Лизогубъ съ пушками, которого под Смоленскомъ и Обыдовскій, полковникъ Нѣжинскій, за гетмана правящій, догналь» [3, с. 42].

Дається взнаки обмеженість джерельної бази, через що і виникають окремі непорозуміння. Між тим у фондах Російського державного архіву давніх актів (РДАДА) збереглися два списки козацького війська часів «Малої війни», які дозволяють роз'яснити окремі моменти козацьких походів. Перший із списків датований 2 вересня 1700 р. Він укладений у Смоленську і стосується підрозділу загальною чисельністю 3000 козаків під командуванням наказного гетьмана, полтавського полковника Івана Іскри [10]. Перед козаками ставилося подвійне завдання: одна половина мала водним шляхом вирушити під Ригу на допомогу Августу II, інша – до Великого Новгорода.

Для розуміння ситуації звернемо увагу на лист І. Мазепа до російського царя від 28 серпня 1700 р., який дає змогу узгодити хронологічну канву. Зокрема, гетьман згадує указ Петра I від 20 серпня, яким, слід гадати, і запускався механізм військових мобілізацій на Гетьманщині. В указі «ізображено то, дабыя [...] указное число отпустил я на вшу монашескую службу: одну часть в Инфлянттии великие свшнии црского пресветлого величества великороссийскими войсками. А другую часть на помоч королевскому величеству под Ригу» [1, с. 63-64]. І далі Іван Степанович рапортує про оперативне виконання наказу: «...доношу, что уже первую посылку регименту моего войскових людей сего мсца 23 числа послал в Инфляндию. Приказал мне спешити днем и ночью, понеже налегло, бес пушек и иных приналежащих готовности, отпустил оных, а о другой посылке как скоро дошел до меня премоцный вш великого гсдря цря указ, так я скоро розослал по полкам универсалные мои писма, скоро приказывая, дабы без всякой мешкоты належит в военный поход из домов своих выходили, как уже наимянованых число войско до походу есть готово, понеже прежде всем велел есмь в готовновати к походу быти» [1, с. 64].

Також І. Мазепа звертає увагу, що воля царя щодо відправлення війська доведена до нього через листи боярина Федора Головіна, однак це призвело до різночитання: Ф. Головін писав, щоб козаків відразу ж «посылати в границы Инфляндии» для сполучення з російською армією, тоді як Петро I направляв українські полки безпосередньо до Новгорода через Брянськ, Можайськ та Смоленськ.

Російські канцеляристи, у копії яких і зберігся лист гетьмана І. Мазепа, записали нижче, що 27 серпня 1700 р., ще до отримання відповіді Івана Мазепа, цар Петро I надіслав новий указ «о посылке тех же малороссийских войск регименту ево с наказным ево гетманом к Новугороду и в помоч королевскому величеству сентября в 15 числу» [1, с. 64].

Отже, можемо стверджувати, що перша партія козаків таки вирушила в похід 23 серпня 1700 р. під проводом Івана Іскри, а слідом за нею відправився інший загін, на чолі якого перебував наказний ніжинський полковник Леонтій Шрамченко. Обидва загони зустрілися в Смоленську, де російськими канцеляристами були переписані «списки бѣлорусского писма на листах, и тѣ листы переведены на руское писмо».

Із списків дізнаємося, що до Риги вирушали 1345 козаків Полтавського (полковник Іван Іскра, 268 чоловік), Прилуцького (наказний полковник Семен

Федоров, 550 чоловік) та Стародубівського (наказний полковник Іван Юркевич, 527 чоловік) полків. Найдетальніше укладено перепис Прилуцького полку, де по кожній сотні вказані не лише сотники, а й отамани. Список інших полків являє собою перелік старшини із зазначенням кількості козаків, що знаходились у підлеглих старшинам куренях. Зауважимо, що сотні Стародубівського полку розбиті на три «знаки» [10, с. 3-7].

За схожою схемою укладено список загону, який направлявся до Великого Новгороду: 1100 козаків Ніжинського полку (наказний полковник Леонтій Шрамченко) та окремо перелічених 550 козаків «в полку полковника Глуховського» (не вказаного на ім'я). Щодо останнього, то можемо припустити, що мається на увазі не окрема адміністративна одиниця, а окремий військовий підрозділ, виділений зі складу Ніжинського полку на початку Північної війни [10, с. 7-8].

Отже, всього до Смоленська прибув 3001 козак (6 наказних полковників та 2995 чоловік «товариства»). Хоча зауважимо, що підрахунки велися достатньо приблизно, і сума козаків у куренях часто не збігається із підсумковими цифрами писарів. Так, у Полтавському полку сумарно в куренях нараховуємо 275 козаків, а не 268, у Прилуцькому – 525, а не 550. У Стародубівському полку козаки розписані «под знаками», однак і тут просте додавання (269 козаків під першим «знаком», 150 – під другим, 107 – під третім) дає число 526 козаків, тоді як писар зазначає 527. У Ніжинському полку сума козаків у куренях дорівнює 1065 чоловік, а не 1100. Нарешті, серед відправлених до Риги фігурують усього два наказних полковники, тоді як у документі вказані троє. Вірогідно, деякі цифри округлювалися канцеляристами, аби забезпечити виконання запланованого наряду.

Як відомо, Август II припинив облогу Риги 8 вересня, тож українці не встигли долучитися до військової акції саксонців. Невідома і подальша доля загону, відправленого до Новгороду. Втім, з огляду на загальну стратегічну ситуацію, навряд чи їх відпустили додому. Саме в цей час Петро I розгортав свою 35-тисячну армію для облоги Нарви (з 9 вересня до 14 жовтня 1700 р.) і нагально потребував підкріплень. Тож буде вірогідним припустити, що незначні козацькі загоны увійшли до складу російської армії.

Тим часом на Гетьманщину прийшов новий указ Петра I, згадуваний С. Павленком та іншими дослідниками: направити в Прибалтику 10-тисячне військо на чолі з гетьманом. Але ще до виступу в похід надійшов наказ про відміну виступу і спорядження 12 тисяч козаків на допомогу основним російським силам, що направлялися під Нарву [4, с. 103]. Це і був загін, очолений наказним гетьманом, ніжинським полковником І. Обидовським. Гетьманський небіж вирушив на війну з Ніжинським (3000 козаків), Київським (понад 1000), Чернігівським (4000), Полтавським (2000), Стародубським (більше 1000), Миргородським (1000) і Прилуцьким (500) полками, а також із двома компанійськими (Пешковського та Степановича – разом 1000 компанійців) та двома сердюцькими (Чечеля й Шульги – разом 1000 сердюків) полками [7, с. 70].

О. Сокирко вважає більш правдоподібною чисельність загону І. Обидовського у 7200 чоловік [9, с. 249]. Можливо, розходження у цифрах може бути пояснено тим, що Чернігівський полк (4000 козаків на чолі з полковником Юхимом Лизогубом) вирушив у похід дещо раніше, а вже потім його наздогнали під Смоленськом основні сили, як про те свідчить Лизогубівський літопис [3, с. 42].

19 листопада 1700 р. шведи розгромили росіян під Нарвою. Звістка про це застала корпус І. Обидовського, коли він уже проминув Псков і рухався далі [9, с. 249]. Петро I намагався не допустити шведів до центральної частини Росії й виграти час для реорганізації армії, тож, згідно з його указом від 28 листопада 1700 р., псковський воєвода Бухвостов повинен був повернути козаків і розташувати їх у Пскові, Гдові і Печерському монастирі (поблизу Пскова) [4, с. 105]. Сюди ж стягувалися й російські війська, а загальне командування над російськими та українськими загонами Петро I 4 грудня 1700 р. доручив генералу Борису Шереметеву, а козацтво покладалося завдання завдати «лутчаго вреда неприятелю». Загоны гетьманців повинні були

«итти вдаль», розоряючи села й хутори, знищуючи продовольчі запаси і фураж [4, с. 108]. Що ті й робили. Як записано в Лизогубівському літопису, «подъздами частыми шведские повѣты огнемъ и мечемъ пустошили и въ полонъ великое множество позабирали; а Чечеля и Хведька, полковниковъ охочихъ, и Якова Лизогуба, за полковника Черниговского правяшого, съ полторю тысячею полку Чернѣговского козаковъ выборныхъ до Вдова-городка, лежачого надъ Чудскимъ озеромъ, оттуду выправиль для обереженя границъ російскихъ; шведы же до тогожь городка Вдова приходили добувать, толькожь онымъ слушний отпоръ давши, прогнали шведовъ и первыхъ языковъ шведскихъ до Шеремета въ Псковъ послали, а землю шведскую огнемъ и мечемъ плундровали по именному указу Царского Величества, отъ Шеремета присланному» [3, с. 42-43].

Гдов забезпечував правий фланг угруповання (лівий контролювався Печерським монастирем, де були розташовані основні сили гетьманців на чолі з Обидовським) й був вигідно прикритий Чудським озером, що полегшувало його оборону [9, с. 250-251].

Уже за два тижні після фіаско під Нарвою український загін розсіяв шведських фуражирів, що направлялися до Псковського повіту. У грудні біля Гдова козаки розгромили інший відділ противника, який рухався за продовольством [9, с. 251]. А 16 грудня 1700 р. І. Обидовський із чималим загоном перейшов кордон, рушив углиб Естляндії і за 30 верст від Дерпта, біля мизи Керепецької, змусив відступити півтисячний загін шведів. Наступного дня українці атакували супротивника, до якого надійшло підкріплення, та після годинного бою самі відступили [4, с. 109].

Незабаром козаки досягли успіху поблизу Нейгаузена (Шереметев доповідав царю про це 26 грудня), під час оборони Гдова, у поході на Сиренськ [6, с. 195].

Протягом «Малої війни» 1700-1702 рр. українці брали участь у неодноразових походах на Марієнбурзьку (Мальборкську) фортецю, а також відзначилися в локальних перемогах над шведами поблизу Ерестфера, Гуммельсгофа, Гелнетів, Каркузи, Лагоса, Ракобора, Алісти та інших міст Естляндії й Лівонії [12, с. 415].

Разом із тим, козаки потерпали від холоду і нестачі їжі, несправедливого ставлення російського командування [6, с. 196]. 31 січня 1701 р. від застуди помер І. Обидовський. Його корпус (10636 «слобідських черкас») весною повернувся на батьківщину («а Евфимъ Лизогубъ, полковникъ Чернѣговскій, оставлень съ охочими двома полками и малою частью Чернѣговского полку козаковъ» [3, с. 43]), проте на північ вирушали все нові і нові з'єднання. Навзамін І. Мазепа відрядив у Прибалтику 7000 запорожців та козаків Гадяцького полку на чолі з наказним полковником Михайлом Бороховичем [6, с. 196], де вони допомагали польсько-саксонській армії атакувати Ригу [12, с. 415]. А за царським наказом 26 червня 1701 р. гетьман спорядив 17-тисячний корпус у складі Миргородського, Полтавського, Лубенського, Переяславського та двох компанійських полків під командуванням наказного гетьмана Данила Апостола, що був розкиданий у підпорядкування російським генералам [6, с. 197]. Декілька полків зі Слобідської України у вересні-жовтні сприяли витісненню шведів із Псковщини [12, с. 415]. За вдалі дії українці не тільки не отримали ніяких нагород, але знову поверталися на початку 1702 р. додому з великими втратами коней, хворі, обношені. У козацьких полках почалися великі заворушення, деякі навіть переходили на бік шведів [12, с. 416]. А 2 березня 1702 р. Шереметев доповідав Петру I, що «ради той крайней нужды» змушений був відпустити в Україну і ті два полки (570 чоловік), що залишалися при ньому після відходу корпусу Апостола.

1702 р. також виявився виснажливим для гетьманців. Улітку 1200 козаків разом із росіянами ходили на «Свейську землю», де випалювали хутори. А за царським указом від 12 липня 1702 р. 12-тисячний загін під орудою стародубівського полковника Миклашевського вирушив до литовських міст Бихова та Могильова [6, с. 198-199]. Тим часом Чернігівський полк, очолюваний Ю. Лизогубом, був задіяний у боях у гирлі Неви під Нотенбургом (Орешек) та Ніеншанцом (Канци). Як записав Самовидець, «а полк Черніговский увесь пошол до Пскова» [8, с. 167]. Детальніше описує події Лизогубівський літопис: «Тогожь 1702 року

полковникъ Чернѣговскій Евфимъ Лизогубъ съ полкомъ Чернѣговскимъ ходили подъ шведскій городъ Орѣшокъ, где съ Петромъ Матвѣвичемъ Апраксиномъ сошедшися, енерала шведского Кренѣгорта збили на рѣчцѣ Ижорѣ и до Канцовъ, городка, надъ Неву прогнали» [3, с. 44].

До цього періоду належить другий список козаків, що зберігається в РДАДА і являє собою «Реєстръ товариства полку Чернѣговского, в жилищахъ шведскихъ над рѣкою Шелдихою на урочищѣ Лопѣ», укладений 28 вересня 1702 р. [11]. Вірогідно, чернігівці здійснювали розвідувальні операції, чим і пояснюється їх близькість до шведів. Цього разу поіменно перелічені всі 287 козаків Чернігівського полку (писар помилково нарахував 286). Okремо зазначені старшинські курені, решта козаків розписані по сотнях.

Підрозділ	Козаків
Полковник	1
Полкова старшина	7
Знатне товариство полкове	17
Музика військава	8
Армаші та пушкарі	17
Курінь полковника	23
Курінь Якова Лизогуба	9
Курінь обозного та значкових	9
Курінь асаули полкового	9
Курінь асаули полкового другого	11
Курінь хоружого полкового	5
Курінь писаря полкового	12
Сотня Березнянська	8
Сотня Стольненська	5
Сотня Менська	44
Сотня Киселівська	5
Сотня Синявська	4
Сотня Понорницька	8
Сотня Білоуська	24
Сотня Вибельська	4
Сотня Слабинська	14
Сотня Ройська	10
Сотня Любецька	10
Сотня Городницька	10
Сотня Седнівська	13
Всього	287

Схоже, чернігівці перебували на чужині найдовше, до 1703 року. «Тогожъ года Евфимъ Лизогубъ, полковникъ Чернѣговскій, возвратяся съ подъ Орѣшка въ Чѣрнѣговъ, преставися Мая 30 дня» [3, с. 44].

Отже, нові документи дозволяють уточнити дії козацьких загонів на початковому етапі Північної війни та містять важливі відомості щодо персонального складу Чернігівського полку і старшини у загоні полковника І. Іскри.

Текст документів подається мовою оригіналу, згідно з нормами сучасного російського правопису. Археографічне опрацювання здійснене на підставі правил передачі тексту кириличних документів XVI – XVIII ст. науково-популярним методом. Титла розкриваються, літери «омега», «псі», «ксі», «їжиця» передані сучасними «о», «пс», «кс», «и», пропущені літери вставлені без застережень.

Автори висловлюють подяку Ігорю Михайловичу Ситому за допомогу в опрацюванні тексту.

1. Гуляй А., Мищик Б. Незнані універсали гетьмана Івана Мазепи // Сіверянський літопис. – 2003. – № 1. – С. 56-67.

2. Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / Упоряд.: С.О. Павленко. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 1144 с.

3. [Лизогубівський літопис] // Сборник летописей, относящихся к истории Южной и Западной

Руси / Под ред. В.Б. Антоновича. – К., 1888. – 386 с.

4. Мельник Л. До історії участі українського козацтва у військових діях у Прибалтиці в роки Північної війни (1700-1702 рр.) // На пошану 80-річчя професора Теодора Мацьківа. Науковий збірник. – Київ, 1999.

5. Оглоблин О. Гетьман Іван Мазепа та його доба. – Нью-Йорк-Київ-Львів-Париж-Торонто, 2001.

6. Павленко С. Іван Мазепа. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2003. – 315 с.

7. Павленко С. Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. – 602 с.

8. Літопис Самовидця / Під ред. Я. Дзири. – К.: Наукова думка, 1991. – 207 с.

9. Сокирко О. Лицарі другого сорту. Наймане військо Лівобережної Гетьманщини 1669-1726 рр.: Наукове видання. – К., Темпора, 2006. – 280 с.

10. РДАДА. – Ф. 124. – 1700. – Спр. 91. – 8 арк.

11. РДАДА. – Ф. 124. – Оп. 3. – Спр. 1304. – 8 арк.

12. Чухліб Т. Козаки і Монархи. Міжнародні відносини ранньомодерної Української держави 1648-1721 рр. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2009. – 616 с.

Додаток 1

СПИСКИ МАЛОРОССИЙСКИМЪ ВОЙСКАМЪ, ПОСЛАННЫМЪ ВЪ РИГУ И ВЕЛИКІЙ НОВГОРОДЪ. 1700 ГОДА СЕНТЯБРЯ 2-ГО ДНЯ*

Списки Малоросійскимъ войскамъ

В нынѣшнемъ 1700 году сентября 2 дня в грамоте великого государя царя і великого князя Петра Алексѣевича всея Великая и Малыя и Бѣлыя Росіи самодержца и государственного посолского приказа в Смоленскъ и ближнему столнику і воеводе и Володимеру Петровичю Шереметеву написано.

Велено по ево великого государя указу малороссийское войска, которого числа и сколько их, имъ з начальными людьми к Смоленску придуть. И із Смоленска одни под Ригу судам водянымъ путѣмъ, а другие сухимъ путем к Великому Новгороду отпущены будутъ, о том и великому государю писать чрезъ почту тотъ час.

И сентября въ (...) дня приѣхали в Смоленскъ малоросійского войска полковникъ Иванъ Иванов синъ Искръ, а с ним наказные полковники и начальные люди и рядовые казаки конницею, а пехоты с ними нетъ.

И того числа по вышъ писанной великого государя указу малоросійскихъ войскъ у полковника и у наказныхъ полковников же, которымъ доведетца ийти с полками, однимъ водянымъ путемъ под Ригу, а другим к Великому Новгороду, взяты у нихъ имъ полковником и начальным людям и рядовым козаком списки бѣлорусского писма на листах, и тѣ листы переведены на руское писмо, а в тѣх спискахъ написано.

В первомъ списку.

Козаки, которымъ быть до Великова Новагороду.

ПОЛТАВСКОВА ПОЛКУ.

Полковникъ Иван Иванов синъ Искръ, у него в куренѣ сорокъ семь человекъ.

В куренѣ полкового писара Александра Чуйкѣвича четыре человека.

В куренѣ асаула Дороша Дмитрѣева пять человекъ.

В куренѣ асаула ж Івана Левенца девят человекъ.

Хоружей Гаврила Рудяшка.

В куренѣ сотника** Івана Черняка дватцат три человека.

В куренѣ сотника старосанржавского Івана Іванова тритцать человекъ.

В куренѣ наказного сотника Федора Буриского адиннатцать человекъ.

В куренѣ наказного сотника новосанржавского девятнатцать человекъ.

В куренѣ сотника бѣлицкого Матвѣя Цесарского дватцать два человека.

В куренѣ сотника кобѣляцкого Федора Рагули пятнатцать человекъ.

В куренѣ сотника соколского дватцать человекъ.

В куренѣ сотника кішинского Павла Обѣренка пятнатцать человекъ.
В куренѣ сотника коретвѣрлянского* Федора Забуги девѣтнатцать человекъ.
В куренѣ сотника чиричанского Василя Шибаленка шеснатцать человекъ.
В куренѣ сотника маяцкого Аврама Немиренка девятнатцать человекъ.
Всего полтавского полку двести шесть десять осмь человекъ.
У того списка руку приложил писар Александръ Чуйкѣвичъ.
Во второмъ списку.

ПРИЛУЦКОГО ПОЛКУ

Полковникъ наказной Семень Федоров, у него в куренѣ десять человекъ.

Сотня Журавского.

Сотникъ Иванъ Леонтѣев, у него в куренѣ дватцать два человека.
Атаманъ Никифор Павлов, у него в куренѣ четыратцать человекъ.
Атаманъ Кирила Степанов, у него в куренѣ пятнатцать человекъ.
Атаман Андрѣй Лукьянов, у него в куренѣ четыратцать человекъ.

Сотня Ічанская.

Сотник Василей Яковлевъ, у него в куренѣ двенатцать человекъ.
Атаман Степан Гаврилов, у него в куренѣ шеснатцать человекъ.
Атаман Юрѣя Федоров, у него в куренѣ семнатцат человекъ.
Атаман Лукьянъ Михайлов, у него в куренѣ двенатцат человекъ.
Атаман Федор Василенко, у него в куренѣ дватцат человекъ.
Атаман Филипъ Романов, у него в куренѣ девят человекъ.
Атаман Григорей Андрѣенко, у него в куренѣ девять человекъ.
Атаман Игнатей Гавриленко, у него в куренѣ пять человекъ.

Сотня Сребрянская.

Сотникъ наказной Захарѣй Андрѣянко, у него в куренѣ девять человекъ.
Атаман Федор Яценко, у него в куренѣ осмь человекъ.
Атаман Лукьянъ Яценко, у него в куренѣ девять человекъ.
Атаманъ Тимофѣй Мисаненко, у него в куренѣ пятнатцать человекъ.
Атаман Андрѣй Иваненко, у него в куренѣ десять человекъ.
Атаман Костянтин Даниленко, у него в куренѣ двенатцат человекъ.
Атаман Григорей Гриценко, у него в куренѣ пятнатцат человекъ.
Атаман Петръ Семененко, у него в куренѣ двенатцат человекъ.
Атаман Александръ Романенко, у него в куренѣ десят человекъ.
Атаман Афонасѣй Гришенко, у него в куренѣ тринатцат человекъ.

Сотня Іваницкая.

Сотникъ Федор Сидоров, у него в куренѣ дватцать человекъ.
Атаман Федоръ Василенко, у него в куренѣ тритцат человекъ.

Сотня Монастырская.

Сотникъ Иванъ Демьянов, у него в куренѣ осмнатцат человекъ.
Атаман Тихан Лавриненко, у него в куренѣ четыратцат человекъ.
Атаманъ Климъ Андрѣянко, у него в куренѣ тринатцать человекъ.

Сотня Краснянская.

Сотникъ Павѣл Исаков синь Загурский, у него в куренѣ пятнатцать человекъ.
Атаман Петръ Михаленко, у него в куренѣ двенатцат человекъ.
Атаман Павѣл Федоренко, у него в куренѣ тринатцать человекъ.
Атаман Иван Иванов, у него в куренѣ дватцат человекъ.
Атаманъ Яков Петров, у него в куренѣ пятнатцат человекъ.
Атаман Григорей Василенко, у него в куренѣ семнатцат человекъ.
Атаман Пахомъ, у него в куренѣ четыратцат человекъ.
Атаман Степан Михаленко, у него в куренѣ дватцат шесть человекъ.
Атаман Павѣл Луценко, у него в куренѣ тринатцат человекъ.
Федор Василенко, у него в куренѣ семнатцат человекъ.

* Мається на увазі келебердинська сотня.

Всего Прилуцкого полку пять сот пятдесят человек.
У того списка руку приложил писар Павъл Загорский.

В третьем списке.

СТАРОДУБСКОГО ПОЛКУ

Знакъ полковый первый.

Полковникъ наказной Иван Юркевичъ.

Есаулъ наказной Иванъ Шепелинъ.

Хоружей наказной Федор Скоробогатенко.

Под тѣм же полковым знаком сотникъ наказной Тимох Алексѣевъ.

Сотникъ наказной новгородской Радион Степановъ.

Сотникъ наказной почеповской Михайло Снегиръ.

Всего товариства под тѣм полковым знаком с полковником наказным и с сотники наказными и с полковыми есаулы и с харужимъ двести шестьдесят девять человекъ.

Знакъ другой.

Сотникъ Павъл Юдов синъ Бакланский власный.

У той же сотни обозной полковой наказной.

Сотникъ наказной топелскій Сила Ярмоленка Челонокъ.

Сотникъ наказный отесаул тальнскій Матвѣй Ревуть.

Тоей сотни и хоронжей, всего под тѣм знаком сто пятьдесятъ человекъ.

Знакъ третій.

Сотникъ шептаковский Карпъ Манковский.

Под тем же знаком сотникъ наказной погарский Яковъ Семенов.

Тут же есаул тоей сотни и хоружей и атаман. Всего под тѣм знаком сто семь человекъ.

Всего в Стародубовскомъ полку пять сотъ дватцать семь человекъ.

І всего по вышеписанным спискомъ отпущено из Смоленска к Великому Новгороду:

Полковников три человека.

Товариства тысяча триста сорокъ пять человекъ.

Козаки, которымъ идти водяным путѣмъ под Ригу.

НѢЖИНСКОГО ПОЛКУ.

Полковникъ наказной Леонтей Шрамченок, у него в куренѣ тридцать человекъ.

Писаръ Федоръ Прокоповичъ, у него в куренѣ тридцат человекъ.

Хоружей Гаврила Леонтьев, у него в куренѣ дватцат человекъ.

Обозной Демьян Андрѣевъ, у него в куренѣ пятьдесятъ семь человекъ.

Асаул Дмитрѣй Лучниченок, у него в куренѣ пятьдесят человекъ.

Сотникъ наказной Андрѣй Ивангородской, у него в куренѣ пятьдесятъ пять человекъ.

Сотникъ наказной Лавра Бадиленка, у него в куренѣ шестьдесят четырьф человека.

Сотникъ наказной Марко Потороченок, у него в куренѣ восьмьдесят человекъ.

Сотникъ наказной Иванъ Рогода, у него в куренѣ семьдесят два человека.

Сотникъ наказной Данила Афонасіевъ, у него в куренѣ сто человекъ.

Сотникъ наказной Григорей Полачинской, у него в куренѣ сто дватцать человекъ.

Сотникъ наказной прохорской Влас Годила, у него в курене девяносто шесть человекъ.

Сотникъ наказной вѣркѣвской Павъл Самойловъ, у него в куренѣ шестьдесятъ человекъ.

Сотникъ наказной шаповаловской Хилка Крапиченок, у него в куренѣ девяносто пят человекъ.

Сотникъ наказной Сава Рыленок, у него в куренѣ сорокъ три человека.

Сотникъ наказной девицкой Самойла Куриновской, у него в куренѣ сорокъ шесть человекъ.

Сотникъ наказной багнацкой, у него в куренѣ пятьдесят человекъ.

Всего в Неженском полку тысяча сто человекъ.

В полку полковника глуховского в куренѣ дватцат адинъ человекъ.

У полкового обозного в куренѣ осмнатцать человекъ.

У маляшиной сотне в дватцати в одном курене сто пятьдесят человекъ.

Сотникъ глуховской Василей Коробка, у него в двенатцати куренях сто пятьдесят человекъ.

Сотникъ королевской Иван Маренко, у него в шеснатцати куренях сто адиннатцат человекъ.

Сотникъ воронинской Потап Песокченко, у него в пяти куренях сто человекъ.

Итого по вышеписанным списком отпущено из Смоленска под Ригу:

Полковников наказных три человека.

Товариства тысяча шестьсот пятьдесят адин человекъ.

І всего к Великому Новгороду и под Ригу отпущено:

Полковников шесть человекъ.

Товариства две тысячи девятсот девяносто пят.

А с полковникамы три тысячи адинъ человекъ.

Додаток 2

Реестръ козаковъ Черниговского полка, находящихся при шведскомъ войскѣ над рѣкою Шелдихою 1702 года, сентября 28¹

//1

Реестръ товариства полку Чернѣговского, в жилищахъ шведскихъ над рѣкою Шелдѣихою на урочищѣ Лопѣ септеврѣя 28 року 1702 списанных

Его царского пресвѣтлого величества войска Запорозкого полковник чернѣговский его милост панъ Евѣмий Лизогубъ.

Панъ Филон Ращенко, обозний полковий.

Панъ Яков Евѣимович Лизогубъ.

Панъ Стефанъ Бутенко, асаулъ полковий.

Панъ Михайло Красувский, асаул полковий.

Честний господинъ Гавриил, капеллянь войсковий.

Пан Прокопий Якубенко, хоружий полковий.

Тимофѣй Ялинский, писар.

Знатное товариство полковое.

Панъ Иван Терпѣцкий, знатний товариш².

Панъ Васил Антонович³

Панъ Тимофѣй Булавка⁴

Панъ Матвѣй Силичъ⁵

¹ РДАДА. – Ф. 124. – Оп. 3. – Спр. 1304. – 8 арк.

² Справа стоїть позначка «2»

³ Справа стоїть позначка «1»

⁴ Справа стоїть позначка «1»

⁵ Справа стоїть позначка «1»

Пан Иванъ Стриевский⁶
Пан Иосифъ Мазапета.
Пан Иванъ Рашевский.⁷
//1 зв⁸
Пан Михайло Гулевичъ.
Панъ Петро Демиденко.
Панъ Василь Вербицкий.
Панъ Романъ Унучко.⁹
Панъ Алексѣй Кринкевич.
Пан Семень Молявка
Панъ Михайло Половецкий
Пан Хведоръ Борецкий.¹⁰
Пан Михайло Навроцкий.
Панъ Григорий Мормѣль.
//2¹¹

Музыка войсковая.

Тимофѣй Домбровский, атаман
Казѣмеръ Брилевичъ.
Андрѣй Корецкий
Якубъ Дмитровичъ.
Даніло Уласовичъ.
Отрохъ Матвѣенко.
Василь Лескович.
Дмитро Матвѣенко.

Армашы и пушкары.

Андрѣй Солтанович, атаман
Миско Пушкарский¹²
Грицко Голюнка.
Хведоръ Бондаренко
Самуйло Петренко
Хвилунъ Сердитенко
Иванъ Плетѣнъ
Павель Моругий
Яцко Куликъ
Степанъ Кгулай
Кондрать Сердюкъ
Карпъ Пилипенко¹³
Левунъ Журавко.
Василь Пушкар
Грицко Логвинъ.
//2 зв
Иванъ Купрѣенко, дякъ церкви войскової¹⁴
Лукянъ Паламаръ.¹⁵

⁶ Справа стоить позначка «1»

⁷ Справа стоить позначка «1»

⁸ Над верхнім прізвищем і в нижньому правому куті стоить позначка «+»

⁹ Перед прізвищем стоить позначка «1»

¹⁰ Перед прізвищем стоить позначка «1»

¹¹ Вгорі по центру стоить позначка «+»

¹² Перед прізвищем стоить позначка «+»

¹³ Перед прізвищем стоить позначка «+»

¹⁴ Перед прізвищем стоить позначка «”»

¹⁵ Перед прізвищем стоить позначка «”»

Курѣнь его милости пана полковника.

Михайло Третьакъ, товариш значковий
Иванъ Мяккий, атаманъ.
Игнат Невядомский.
Кондрат Прокопенко.
Гричко Андрѣенко.
Силвестеръ Пиліпенко
Семень Михайленко¹⁶
Астапъ Донцувъ.
Юрко Калѣенко.
Пархумъ Гонюченко.
Лавринъ Мартіненко
Сацко Осадченко.
Юско Яковенко.
Ніколай Ляхъ
Гричко Вовченко.
Игнатъ Бреусъ.
Иванъ Бобровіченко.¹⁷
Гричко Мелюченко.
Тимушъ Кліміченко
Василь Хвилоненко
Опанасъ Шкуромяка.
Гаврило Пархоменко.
Яцко Вовкъ.
//3¹⁸

Курѣнь пана Якова Лізогуба.

Семень Соя, атаманъ.
Гаврило Кришталъ.
Тишко Прибуленко
Яцко Остапенко¹⁹
Омелянъ Гапоненко
Антунъ Хоруженко
Сидоръ Стасенко
Петро Скопенець
Матвѣй Якубенко

Курѣнь пана обозного и п.п. значкових

Алексѣй Верещака.
Харланъ Шулженко.
Миколай Чикъ.
Потапъ Радченко
Леско Василенко²⁰
Иванъ Василенко
Мартинъ Коханъ
Гарасимъ Рудникъ
Хведоръ Будковський

Курѣнь пана асаулы

Васил Скубѣцкий, атаман
Степанъ Ничипоренко

¹⁶ Перед прізвищем стоїть позначка «+»
¹⁷ Перед прізвищем стоїть позначка «+»
¹⁸ Вгорі по центру стоїть позначка «+»
¹⁹ Перед прізвищем стоїть позначка «+»
²⁰ Перед прізвищем стоїть позначка «+»

Гричко Ключко
Савка Остренець.
//3 зв²¹
Василь Безикъ
Василь Туренко²²
Андрѣй Косачъ
Иванъ Башкувский
Кѣрикъ Клугликъ.

Курѣнь пана асаули второго

Климъ Хведорченко, атаман
Гаврило Степаненко
Гаврило Михайленко
Юрко Грибувский
Хвалѣй Царенко.
Хведоръ Прокопенко²³
Данило Соловенко²⁴
Иванъ Шелестъ.
Тимушь Худіченко.
Тарась Хведоренко
Мартинъ Павленко.

Курѣнь хоружого

Евфимъ Худина, атаман
Петро Надулка
Хведоръ Сапѣга
Игнатъ Васюченко.
Степанъ Жданувъ.
//4²⁵

Курѣнь писарский.

Хведоръ Красувский, атаман²⁶
Юско Яцуковичъ
Титъ Марченко
Гришко Біховець
Гричко Степаненко
Кирило Макутренко
Иванъ Яковенко
Яковъ Морозъ
Иванъ Соя
Миско Безкоровайний
Тимухъ Нелинъ²⁷
Корнѣй Тарасенко

Сотня БЕРЕЗИНСКАЯ²⁸

Панъ Василь Скоропадский, сотник
Трохимъ Несторенко

- 21 Вгорі по центру стоїть позначка «+»
22 Перед прізвищем стоїть позначка «+»
23 Перед прізвищем стоїть позначка «хлопец»
24 Перед прізвищем стоїть позначка «+»
25 Вгорі по центру стоїть позначка «+»
26 Перед прізвищем стоїть позначка «+»
27 Перед прізвищем стоїть позначка «+»
28 Справа і над записом стоїть позначка «+»

Андрій Яценко
Захарко Речицький
Корній Марченко
Хвеско Вергунь
Трохимъ Хоружого
Опанасъ Павленко.
//4 зв.²⁹

Сотня СТОЛЕНСКАЯ

Панъ Йосифъ Семеновичъ, сотник
Несторъ Асаулчикъ
Якимъ Василенко³⁰
Кърикъ Портянка
Карпъ Блистовиць

Сотня МЕНСКАЯ

Панъ Игнат Василюевич, сотник³¹
Василь Нагурний.
Иванъ Гриценко.
Иванъ Мокрица.
Хведоръ Гладкого зят
Хведоръ Жаданъ.
Степанъ Костюченко
Игнатъ Ушенский
Хома Коломийченко.³²
Иванъ Солтанъ.
Иванъ Кажанувъ.
Василь Волосуха
Василь Гомза.
Василь Скоробогатко
Хведоръ Кочуръ.
Антунъ Радченко
Гавріло Олфйникъ
Иванъ Павленко
Сидоръ Капуста³³
Алексій Дейнека
Василь Войтченко.
Гричко Курка.
//5³⁴
Хведоръ Шулга
Нічипоръ Гомяніца.
Евфимъ Чепкало
Василь Зелений
Хведоръ Храпачъ.
Павель Якименко.
Иванъ Пловунъ.³⁵
Иванъ Москаленко
Романъ Иванченко
Савка Къриченко

²⁹ В лівому верхньому куті стоїть позначка «+»

³⁰ Перед прізвищем стоїть позначка «+»

³¹ Перед прізвищем стоїть позначка «+»

³² Перед прізвищем стоїть позначка «+»

³³ Перед прізвищем стоїть позначка «+»

³⁴ Вгорі по центру стоїть позначка «+»

³⁵ Перед прізвищем стоїть позначка «+»

Кърило Хвостіченко
Иванъ Войтченко
Тимушъ Нагурний
Яцко Будникъ.
Максимъ Гаращенко
Яцко Бабский
Степанъ Гуриненко³⁶
Иванъ Шулга.
Корнѣй Прѣщепа.
Хведоръ Сидоренко
Павель Росомаха
Ничипоръ Марінченко
//5 зв.³⁷

Сотня КИСЕЛЮВСКАЯ³⁸

Панъ Михайло Окупчинский, сотник
Пилипъ Коваленко.
Миколай Андрущенко
Захария Костюченко
Игнатъ Бойко³⁹

Сотня СИНЯВСКАЯ.⁴⁰

Панъ Прокопий Мандрика, сотник
Михаль Радченко.
Микита Остапенко
Василь Грушка.

Сотня ПОНУРНІЦКАЯ⁴¹

Панъ Нікифоръ Савичъ, сотник
Васіль Гайтомченко
Андрѣй Пича.
Кърикъ Расинъ
Хведоръ Кузменко
Хведоръ Иванченко⁴²
Хведоръ Голота
Алексѣй Демяненко.
//6⁴³

Сотня БѢЛОУСКАЯ

Панъ Климъ Стефановичъ, сотникъ
⁴⁴Дмитро Половинка
Антунъ Брагинець
Семень Товстолѣсъ
Денисъ Сагатий
Онисъ Клановець
Захарія Логвиненко
Гріцко Бруховецкий⁴⁵

³⁶ Перед прізвищем стоїть позначка «+»
³⁷ Вгорі по центру стоїть позначка «+»
³⁸ Зліва на полях стоїть позначка «+»
³⁹ Перед прізвищем стоїть позначка «+»
⁴⁰ Зліва на полях стоїть позначка «+»
⁴¹ Зліва на полях стоїть позначка «+»
⁴² Після прізвища стоїть позначка «+»
⁴³ Вгорі по центру стоїть позначка «+»
⁴⁴ Перед прізвищем стоїть позначка «+»
⁴⁵ Перед прізвищем стоїть позначка «хлопець»

Василь Оніщенко
Левунъ Бурненко⁴⁶
Хома Ващенко
Лавринъ Гребень⁴⁷
Антунъ Шкурать.
Гарасимъ Пѣскунъ
Яромола Христинич
Пилипъ Лиско
Тимушъ Оніщенко
Якимъ Рудницький
Игнатъ Хомяченко
Михаль Лѣжченко⁴⁸
Олихвѣръ Проценко
Гричко Помагайбенко⁴⁹
Никита Янкувъ
Отрохъ Лонкганув
//6 зв.⁵⁰

Сотня ВЫБЕЛСКАЯ⁵¹

Панъ Васил Томара, сотникъ.
Семень Гончаръ
Иванъ Зубрицкий.
Кондрагъ Хоменко.

Сотня СЛАБИНСКАЯ

Панъ Иванъ Тризничъ, сотник.
Хвеско Дручаникъ
Отрошко Шиленко
Василь Бовщунъ⁵²
Артемъ Глушакъ
Иванъ Хвень.
Лусянъ Кондратенко
Юско Хурсъ.
Степанъ Асаулка.
Иванъ Лавриевъ.
Михайло Чередникъ
Авакумъ Кватира
Алексѣй Мординъ.
Хведоръ Коржъ.⁵³
//7

Сотня РОЙСКАЯ

Панъ Петро Стефанович, сотник
Евѣимъ Кухно
Хведоръ Мелниченко⁵⁴
Моисѣй Мелещенко
Семень Хвасовченко
Захария Скакунъ

- ⁴⁶ Перед прізвищем стоить позначка «+»
⁴⁷ Перед прізвищем стоить позначка «+»
⁴⁸ Перед прізвищем стоить позначка «+»
⁴⁹ Перед прізвищем стоить позначка «+»
⁵⁰ Вгорі по центру стоить позначка «+»
⁵¹ Зліва на полях стоить позначка «+»
⁵² Перед прізвищем стоить позначка «+»
⁵³ Перед прізвищем стоить позначка «+»
⁵⁴ Перед прізвищем стоить позначка «+»

Иванъ Степанцувъ
Василь Видра
Омелко Клопот.
Артемъ Соловей.⁵⁵

Сотня ЛЮБЕЦКАЯ

Панъ Васил Полонѣцкий, сотник
Николай Тарасовичъ
Олихвѣръ Артеменко
Андрѣй Тулея⁵⁶
Мартинъ Петричок
Сезюнъ Борздикъ
Кирило Березняцкий
//7 зв.⁵⁷
Иванъ Пилѣка
Ярмола Кусенко
Уласъ Бѣлый

Сотня ГОРОДНИЦКАЯ

Панъ Андрѣй Стаховичъ, сотник⁵⁸
Самуйло Стаховичъ⁵⁹
Андрѣй Дубовикъ
Грицко Коваленко
Тишко Шворенъ⁶⁰
Грицко Свириденко
Левунъ Бенко.
Титъ Евдокименко
Грицко Мироненко
Сидоръ Хведченко

Сотня СЕДНЕВСКАЯ

Панъ Хведоръ Домонтович, сотникъ
Иванъ Григориевичъ
Омеллянъ Тимошенко⁶¹
Максимъ Пекуръ
//8⁶²
Окула Сахнувский
Хведоръ Дума⁶³
Петро Прачъ
Степанъ Дума.
Демянъ Петличний
Степанъ Оникѣнко
Гришко Кѣриенко
Сава Снѣгиръ
Мартинъ Волудко.⁶⁴
Всѣхъ двѣстѣ осмьдесят и шист.⁶⁵

55 Перед прізвищем стоить позначка «+»

56 Перед прізвищем стоить позначка «+»

57 Вгорі по центру стоить позначка «+»

58 Зліва на полях стоить позначка «+»

59 Перед прізвищем стоить позначка «+»

60 Перед прізвищем стоить позначка «+»

61 Перед прізвищем стоить позначка «+»

62 Вгорі по центру стоить позначка «+»

63 Перед прізвищем стоить позначка «+»

64 Перед прізвищем стоить позначка «+»

65 Скрепи вздовж тексту: «Къ сему реестру сотникъ седневский Федоръ Домонтовъ руку приложилъ» (арк. 1,2,3,4), «Къ сему реестру сотникъ седневский Федоръ Павловичъ руку приложилъ» (арк. 5,6,7,8), «Дяк Иванъ Алексѣвъ» (арк. 1,2,3,4,5,6,7,8)

ПОХІД ПИЛИПА ОРЛИКА В УКРАЇНУ 1711 р. КРИМСЬКОТАТАРСЬКИЙ ТА ШВЕДСЬКИЙ АСПЕКТИ

*(Публікація та коментарі Олександра Дубини,
переклад з латинської Ольги Циганок)*

Тривають пошуки українських вчених у рукописному відділі найстарішого в Швеції Упсальського університету (про хід і результати пошуків див.: Сіверянський літопис, №6, 2009; №6, 2010). Цього разу ми натрапили на два документи, пов'язані з походом Пилипа Орлика в Україну на початку 1711 року. Обидва документи написані в Бендерах латинською мовою і датовані одним і тим же днем – 28 січня 1711 року.

Першим розглянемо зазивний універсал молодшого (другого) сина кримського хана Девлет-Гірея (Герая) II – Магомета Гірея, який командував татарським військом, що входило до складу очолюваної Пилипом Орликом коаліції.

Цінність цього документа полягає в тому, що він відображає головну мету походу Пилипа Орлика – «визволення батьківщини з тяжкого ярма неволі, яке на неї наклали [польський] король Август і московський цар». На жаль, подібні універсали Орлика до нас не дійшли, позаяк були знищені царською цензурою. Сам похід почався 31 січня 1711 року. А за три дні до того командувач татарського війська оприлюднив свій універсал.

При аналізі цього документа треба звернути увагу на дослідження Бориса Крупницького. «Щодо головної акції на Правобережній Україні, то вона почалася 31 січня 1711 р., коли вийшли з Бендер запорожці з своїм кошовим Костем Гордієнком та обидва провідники, Орлик та Потоцький. Недалеко від Рашкова вони з'єдналися з поляками, які вийшли з Яс, та з буджацько-білгородською ордою під командою султана Мегмет-Герая (другого сина кримського хана). Поляків і Запорозців було разом 7000 – 8000; орди було 20000 – 30000», – писав український історик у своїй класичній праці¹.

Як бачимо, кількісно татари були головною силою коаліції. Та після перших невдач під час облоги Білої Церкви, яка розпочалася 25 березня, татари втратили свій бойовий ентузіазм. «Білгородська орда, розпустивши свої загони майже до Дніпра, беручи ясир та руйнуючи церкви, пішла просто до Богу. Гетьмана, Потоцького і цілу армію покинуто було на Божу волю. Наслідком татарської зради було те, що армія Орлика (а вона зросла до 16000 людей) зразу змаліла: правобережне козацтво, що було приєдналося до нового гетьмана, тепер кинулося рятувати своїх близьких від татар, що саме плундрували села і містечка та брали людей у полон», – зазначав Крупницький².

Таким робом, татарські союзники порушили умови українсько-татарського договору від 23 січня 1711р., що гарантували спокій і безпеку населенню України під час війни. Трапилося це не в перший раз. Варто згадати хоча б битви під Зборовом (1649 р.) та Берестечком (1651 р.), де татарські союзники Богдана Хмельницького зрадили славетного гетьмана у найвідповідальніших ситуаціях.

Утім, тон універсалу Магомет-Гірея від 28 січня 1711р. був більш ніж оптимістичним...

На відміну від кримського хана, Карл XII не зміг виставити свого війська для походу в Україну. Остання боєздатна одиниця шведської армії – корпус генерала Крассау, загубилася десь у Померанії, й Карл не мав з нею ніякого зв'язку.

Але шведський король і надалі вважав себе головним творцем і командувачем антиросійської коаліції. Саме тому він виступив зі зверненням до учасників коаліції напередодні їх походу в Україну. Як показали подальші події, обіцянка Карла XII «піти слідом за» авангардом «з більшими військами», не мала під собою ніякого реального підґрунтя. Але звернення шведського короля являє собою надзвичайно важливий матеріал для дослідження принципів і процесу формування антиросійської коаліції та місця в ній української складової.

У документі, що публікується, Карл XII головну увагу приділяє перипетіям боротьби за польський трон між своїм ставлеником – Станіславом Лещинським та союзником Петра I – Августом II. З цього можна зробити висновок, що звернення було адресовано, передусім, польському населенню тих місцевостей, куди йшли війська коаліції, аби вибороти його симпатії.

Та для нас являє особливий інтерес згадка про Варшавську угоду 1705 р. і Альтранштадтський мир 1706 року. В першому з цих документів передбачалося повернення до складу Польщі «втрачених» нею українських земель – Лівобережної України. А в другому титул Станіслава Лещинського виглядав так: «Король Польщі, Великий Князь Литви, Русі, Пруссії... Кийовії, Волині, Поділля, Підляшшя... Сіверщини, Чернігівщини і т. д., і т. д.»³ (Стаття I Мирного договору; курсив мій. – О. Д.). Отже, в 1705 – 1706 рр. шведський монарх не бачив на мапі Європи ніякої України – ані Гетьманщини, ані Західної.

Утім, після встановлення безпосереднього контакту з ним гетьмана Мазепи ані в документах Карла XII, ані в жодному шведсько-українському договорі не йшлося про відновлення польської влади над Україною. Очевидно, що перехід гетьмана до шведського короля, їх постійне спілкування позначилися на зовнішньополітичній орієнтації Карла XII. Відтоді з документів зникають будь-які згадки про належність «Кийовії, Волині, Поділля, Підляшшя, Сіверщини, Чернігівщини» тощо Речі Посполитій.

Пилипу Орлику вдалося втримати досягнутий його попередником політичний і дипломатичний результат. Про це, зокрема, свідчило датоване 10 травня 1710 р. підтвердження Карлом XII Бендерської конституції, де її творець називається «Ясновельможним Гетьманом Паном Пилипом Орликом», обраним «знаменитим народом Руським, а також Військом Запорізьким».

В одному з документів, що ми публікуємо, український гетьман представ «славним Пилипом Орликом, Керманичем Малої Русі та Війська Запорізького» (універсал Магомет-Гірея). Таким робом, татари зазначають, що до юрисдикції Пилипа Орлика належать Мала Русь (під якою мається на оці Лівобережжя) та Військо Запорозьке. Правобережжя разом з Києвом вони відносили до Польщі. Це, певною мірою, пояснює їх аж ніяк не союзницьку поведінку там після невдалої облоги Білої Церкви. Цілком імовірно, що вояки Магомет-Гірея вважали, що бешкетують на ворожій території.

Зі свого боку, шведський король, не уточнюючи географічні кордони, присвячує своє звернення внутрішньополітичній боротьбі в Польщі. Але були в тій боротьбі й зовнішньополітичні та геостратегічні аспекти. Відомо, що Карл XII схилився до підтримки планів Йозефа Потоцького рухатися на захід – до кордонів Польщі, тоді як Пилип Орлик волів взяти під контроль правобережні українські землі. Українського гетьмана підтримали татари. «Кінець-кінцем заміри Орлика і бажання татар переважили. Вирішено було йти на схід, в напрямі Дніпра. З цього часу почалося сильне ворогування між польським і українським шефами. Конфлікти бували й раніше, але здебільшого персонального характеру. Тепер перевага Орлика почала непокоїти київського воєводу. Обидва почали скаржитись Карлу XII один на одного. Орлика ображала сваволя Потоцького; Потоцький, з свого боку, вказував на те, що Правобережна Україна завжди належала до Польщі і не повинна перейти в руки козаків», – зазначав Борис Крупицький.⁴

Звернімо увагу, що конфлікти між двома воєначальниками траплялися й до їх спільного походу в Україну. Карл XII, напевно, знав про розходження й

суперництво Орлика й Потоцького, а тому, щоб не загострювати ворожнечі, вирішив не уточнювати у своєму зверненні, адресованому полякам, хто з них двох є головнокомандувачем союзницьких військ. Указав тільки, що київський воєвода є верховним вождем війська Польського королівства. Згодом, уже у квітні, шведський король спробував утримати татар у складі коаліції, а зрештою наказав гетьманові підпорядкуватися польському воєначальнику, але було вже пізно. Можливо, якби Карл XII чітко визначив субординацію серед учасників походу до його початку, а не тоді, коли загострилися протиріччя між командувачами, результати цієї акції були б дещо іншими. Карл XII мав нагоду врегулювати відносини між союзниками, хоча б на нараді в Бендерах 1 грудня 1710 р. за участю Орлика, Потоцького й кримського хана Девлет-Гірея. Та шведський король не скористався з цієї нагоди.

За таких обставин і Йозеф Потоцький, і Пилип Орлик мали підстави вважати головнокомандувачами союзницьких військ кожен себе самого. Як бачимо, звернення Карла XII від 28 січня 1711 р. давало козирі в руки київського воєводи. Але відомий й інший документ. Йдеться про спеціальний універсал-звернення до правобережних українців, виданий Карлом XII напередодні походу Пилипа Орлика в Україну. Той документ також був спрямований проти спільного ворога. «...Підступні ворожі дії [Московії] сягають навіть далі, щоб козаків, удатних і славних на війні, вигнати з давніх місць проживання й вислати в райони, віддалені від їхніх прадавніх земель», – указував Карл XII.⁵ Отож виходить, що, звертаючись до населення Правобережжя, шведський король надавав кредит довіри українському гетьману. Може, було би краще виступити із узагальнюючим документом, в якому були б чітко розписані роль і місце кожного коаліціанта у спільній боротьбі, вказані зони інтересів, сфери впливу й окреслені кордони кожного з союзників.

Ще один дуже важливий аспект звернення Карла XII. У ньому він прямо викриває методи політичних фальсифікацій, які були на озброєнні Петра I. А саме: – поширення від імені шведського короля та його союзників фальшивок, що мали на меті роз'єднання союзницьких сил. Зокрема, донесений до турецького султана лист про план розподілу Польщі.

Слід відзначити, що подібні фальшивки подеколи були дуже ефективними. Згадаймо хоча б міфічний договір Мазепи зі Станіславом Лещинським, начебто знайдений на руїнах спаленого росіянами Батурина, який нібито передбачав «Передати полякам всю Україну й область Сіверську, а також провінції Київську, Чернігівську й Смоленську, які всі сукупно повинні бути повернуті у володіння Польщі». І тільки зовсім недавно Сергій Павленко обґрунтовано довів, що цей договір є фальшивкою, творінням пропагандистської машини Петра I.⁶ Проте ця дезінформація мала істотний вплив на настрої українського населення, яке не хотіло повертатися до складу Польщі. За чисту монету сфабрикований у петровських таємних канцеляріях документ приймали й кілька генерацій дослідників.

Приклад, наведений Карлом XII, є ще одним доказом того, що фальшивки не були поодинокими випадками в пропаганді Петра I, а являли собою цілу систему. Деякі з них викриті, а деякі продовжують вводити в оману істориків і політиків. Вельми характерно, що в документах Карла XII не знайдено жодного подібного прикладу. Він міг щось приховувати, щось прикрашати, але ніколи не вдавався до розповсюдження фальшивих документів за підписами своїх ворогів. Тому є всі підстави вірити його звинуваченням. Що ж стосується даного конкретного, в якому йдеться про долю Речі Посполитої, то слід ще раз констатувати: розподіл і знищення Польщі здійснили спадкоємці Петра I і аж ніяк – не Карл XII або Пилип Орлик.

Найбільша цінність документів, які публікуються, полягає в тому, що вони проливають світло на тонкощі творення та функціонування коаліції, яка мала своєю метою організувати відсіч імперській експансії Росії. Ці документи, а також події, з ними пов'язані, дають змогу ще раз проаналізувати причини невдачі колективних зусиль союзників. Зрештою, ця невдача призвела до того, що один з коаліціантів – Кримське ханство – було завойоване Росією у 1783 році. Через кілька років, 1795-ому, припинила своє існування Річ Посполита, розділена поміж тією же Росією, Австрією

та Пруссією. А на початку XX століття звалилася Блискуча Порта, послаблена майже двома століттями виснажливих воєн з тією ж самою Росією.

Такими є уроки історії. І документи, що публікуються, допоможуть краще їх засвоїти.

УНІВЕРСАЛ

*Молодшого за народженням Сина Хана Татар,
виданий у Військовому таборі під Бендерами
дня 28 січня 1711 р.⁷*

Ми, Султан Магомет Герей,⁸ Син Великого Хана Перекопських, Кримських, Ногайських народів і Правитель Ногайський та Буджацький.

Усім і кожному зокрема, а особливо тим, для кого це важливо, робимо відомим і очевидним, що оскільки найблисучіша Оттоманська Порта з дуже багатьох міркувань оголошує війну усім тим, хто значними утисками готує загибель і розгром Польської Республіки і відмовляється самого найяснішого короля СТАНІСЛАВА Першого мати на Троні, на який його піднесло вільне голосування Вільного народу, чинить перешкоди та зволікання його найщасливішому правлінню, а також хто збирається славне військо Запорізьких Козаків і споконвіку вільні та непідлеглі нікому зі смертних області Малої Русі вознем і мечем, різаниною і грабунками підвести під дуже тяжке ярмо московської неволі, також найясніший і наділений найбільшою владою Великий Хан, наймиліший Наш Батько, гідною силою і владою, якою володіє, дуже охоче виступає проти таких злісних порушників і ворогів свободи та громадського миру, прийнявши рішення і приготувавши зброю, вести нашою владою у цей військовий похід військо Ногайців і Буджакців, і тому ми готові виконати це визначене задалегідь завдання, і вважаємо за належне, вивівши в поле битви Підлегле Нам Військо проти об'явленого щодо найяснішої Порти спільного ворога, цим громадянським універсалом показати і попередити, що всі ті, хто залишаючись у належному благоговінні і вірності щодо найяснішого СТАНІСЛАВА Першого, а також у послуху Великих Вождів, найяснішого пана Йозефа Потоцького,⁹ Київського Паладина¹⁰ і Великого Вождя Польського Королівства, Славного Пилипа Орлика, Керманича Малої Русі та Війська Запорізького, і хто вирішив героїчно стояти на захисті Батьківщини, не тільки не наразяться на жодну небезпеку чи-то щодо людей, чи щодо майна, навіть навпаки, зможуть очікувати від нас підтримку і сприяння, які вони тільки забажають. Однак ми заявляємо, що усіх тих, хто з погляду якоїсь особистої вигоди, порушуючи право громадської участі, стане проти настільки рятівного плану дій, або наважиться якимсь чином протидіяти Нам і Війську Нашому, ми будемо переслідувати як зрадників Батьківщини і наших ворогів та без різниці на стан топтати та давити. Тому ми чесно закликаємо та заохочуємо і всіх, і кожного зокрема, для кого це має значення, [стати на наш бік], оскільки у цю сприятливу нагоду підсилюється бажання власного порятунку, доки чоло покрите волоссям, щоб не нехтували захистом від теперішніх бід батьківщини, яку вони бачать упродовж цілої низки років безжально надломленою. Тому ми надаємо нашу підтримку і щирість, маючи намір поєднати зброю і руки, для визволення Батьківщини з тяжкого ярма неволі, яке на неї наклали Король Август і Московський Цар, щоб вона у ньому не залишилася, якщо ми не будемо одностайними, та й об'єднаймося щиро усіма силами для цієї рятівної праці, щоб таким чином можна було сподіватися з самої Божої милості, задля справедливості, на дуже щасливий кінець здійснення наших планів, тому що також раніше Найясніший і Наймогутніший Король Швеції, з особливої прихильності до Речі Посполитої Польщі і Запорізького Війська, жителів Малої Русі, вже проголосив виданими універсалами, що не закінчить цю війну раніше, ніж не поверне свободу і безпеку цим сусіднім і дружнім країнам, з усіх боків оточених небезпекою, щоб більше не могли їм зашкодити. Щоб усі швидше могли про це довідатися, передаємо усе це при повній довірі підписане власноруч для загального оприлюднення. Виданий у Військовому таборі під Бендерами дня 28 січня 1711.

ЗВЕРНЕННЯ КАРЛА XII НАПЕРЕДОДНІ ПОХОДУ ПИЛИПА ОРЛИКА В УКРАЇНУ¹¹

Ми, КАРЛ, милістю Божою Шведів, Готів і Вандалів Король і т.д., і т.д., і т.д. Усім разом і кожному зокрема, хто це побачить або почує, вітання й наша Королівська доброзичливість. Ми вважаємо зайвим багато тут нагадувати, яким чином король Август, Курфюрст Саксонії, заволодівши верховною владою в Польщі, розпочав своє володарювання порушенням законів Батьківщини, утискуванням свободи громадян, зневаживши релігію, угоди й домовленості, на які пристав добровільно, і яких присягнув свято дотримуватися, так що славний польський Народ, помітивши страшну небезпеку, що загрожувала усій Державі, дуже велику небезпеку, яка однаковим чином загрожувала життю і майну громадян, тому що з усіх сторін було посіяно насіння розбрату, були пожежі, різанина і грабежі розорених, [цей народ] зрештою, почав з міркувань свого порятунку і щоб повернутися до попередньої свободи, до своїх прав і привілеїв, серйозно думати про Батьківщину. Зрештою, відомо, що спочатку дух багатьох мужів, які мали великі заслуги перед батьківщиною, метався, збуджений частково лестощами та обіцянками, частково погрозами невірною Курфюрста; однак урешті перемогла любов до Батьківщини і у розумнішої частини держави [зросло] шляхетне бажання давньої свободи, скинувши і далеко відкинувши ярмо рабства, що король Август наклав на їх шиї всупереч людським і Божим законам, і це бажання підняло до Королівського достоїнства вільним волевиявленням та волею громадян і належними церемоніями Королівської інавгурації Станіслава, першого з його роду, на володарювання, зробивши Правителем в силу його природи, з-за його високих моральних якостей, якими він відзначається, і котрий самим жеребом свого народження всотав найніжнішу любов до своєї батьківщини, і ця любов глибоко укорінилася в його душі. Враховуючи обставини, що склалися, все це було показано, здійснено і скріплено Варшавською Угодою¹², і Король Август у ратифікованому Альтранштадтському мирі¹³ добровільно погодився і усім своїм правом і, яким би воно зрештою не було, іменем, повідомив у Польське Королівство та Велике Князівство Литовське, що це наввіки, свято і непорушно, пославши до станів держави автентичного листа, яким звільнив їх від слова, даного йому, і скерував, щоб вони були покірними новому Королю. Після цього роду формальностей державних пактів, скріплених також підписами найбільших правителів, хто б сумнівався, що не досить потурбувалися про благо і майбутню безпеку держави, про свободу батьківщини і, зрештою, про свободу громадян усіх разом і кожного зокрема, і що вже тоді настав кінець лих, які розхитували нещасну Польщу, яку переслідували стільки років різні злигодні? Однак той самий Король Август, який внаслідок свого миролюбного характеру і свого щирого наміру не порушувати більше спокою і не втягувати у загибель республіку, досі зробив стільки кроків, які були потрібні, щоб викликати довіру християнського світу, несподівано кидається з озброєним загоном нищити Польщу і розпалювати у ній нову пожежу війни: надягає на себе королівську корону, яку незадовго до того зняв і якої зрікся. Московіта, найлютішого ворога польського народу, бере співучасником злочину і приводить майже незлічений натовп ворогів невідомого роду в лоно республіки і віддає її йому на розграбування, щоб таким чином легше і спокійніше панувати над нею, безкровною і розбитою, мучити її найкращі частини. Бо Цар, із запалом використовуючи саме цей зручний час і сприятливу нагоду, в нагороду за надану допомогу присвоює собі у вічне володіння найкращі області, обіцяні королем Августом. Він захоплює землі, що межують з його державою й зміцнює їх укріпленнями, захисними спорудами та військовими гарнізонами, щоб легше приборкати усю республіку, щоб вона йому сплачувала податі. Ще більше впадають у вічі ці царські зусилля, і якщо дехто при такому [вискривленому] висвітленні справ їх не помічає, [то тим] вони тяжчі й більш згубні для республіки, тому що вони можуть не вплинути на розсудливого громадянина і не вразити його. В дійсності підступний ворог намагається усілякими царськими хитрощами зняти з себе ту чи іншу провину, або підозру, і перекласти її на нас, скаржачись то на якесь зволікання, що ми [так] довго робимо на землях Оттоманської Імперії, то поширюючи

від нашого імені фальшивки, як ото, імовірно, донесений до Самого Султана лист, у який спосіб слід поділити і, крім того, зробити знову покірною на майбутнє всю Польщу, і дійсно, роздмухуючи усяди їдкими наклепами ненависть до нас, так що з-за довірливості простих людей ці нечестиві хитроці приховані, а наші дії та рішення викликають підозру. Проте в дійсності ми не вважаємо гідним спростовувати такі вимисли, або прикладаємо до цього дуже мало зусиль: бо хто знає незворушність і стриманість нашої душі і хто покладе на чашу терезів наші здійснені досі діяння в захист повної свободи і порятунку поляків, той відразу зрозуміє, хто справжній ініціатор цих побрехеньок, бо нелегко йому щось собі покласти [на чашу], щоб терези урівноважилися. Як би там не було, ми не можемо спокійно зносити це скрутне становище дуже шляхетного народу, який ми раніше захищали з такими труднощами і з такими небезпеками, стільки витративши шведської крові, і котрий тепер стогне під володарюванням безсилового Короля Августа. Відносно цього народу ми налаштовані так само, як і раніше, і маємо намір не шкодувати ані жодних зусиль, ані коштів, доки не врятуємо його свободу від такої кількості ворогів, доки не зробимо її повною і не залишимо її у спокої законному Королю Станіславу Першому. Досі ми брали участь у переговорах з Оттоманським Імператором і Великим Татарським Ханом: вони обидва так само налаштовані по відношенню до республіки Польща, як і ми, так само бажать, з метою відновлення і забезпечення у ній стану давньої свободи, об'єднати з нами союзницьку зброю, щоб зламати і стримати тих мужів, які добиваються придушення польської свободи. Щоб приступити до цієї праці, з Божою милістю, ми висилаємо нині вперед дуже славного Київського Паладина, верховного Вождя Війська Польського Королівства в Польщу з прекрасним загоном воїнів, а потім, якщо треба, підемо слідом за ним з більшими військами. Ніхто не сумнівається, що усі разом і кожний зокрема, у кого в серці турбота про порятунок Батьківщини, любов до батьків, дружин та дітей, хто ще не зрікся притаманної войовничому Народу шляхетної думки про неприпустимість рабства, і, зрештою, усі ті, хто бажає бачити кінець лих, що мучать Батьківщину, піднявши цей символ блага, яке слід відновити, об'єднавши душі й сили, якнайшвидше приєднаються до когорт, котрі під командуванням Найяснішого Київського Паладина і Верховного Вождя Війська Польського Королівства воюють за свободу не менш хоробро, ніж б'ються за свої домашні вогнища. Слід виконати це завдання за короткий час і з невеликим зусиллям, коли Бог посприє справедливому ділу, щоб благополучно завершити, якщо всі одноставно об'єднуються для досягнення тієї рятівної мети, якої слід добитися. Однак якщо кого-небудь мало хвилює теперішнє становище, або кого міцно тримає злий намір по відношенню до Батьківщини і сподівання особистої вигоди в нещасливих краях, чи із-за свого віроломства чи впертості, то хай він сприймає як належне, якщо з ним поступлять в чомусь безпощадно. Для більшої довіри до них ми наказуємо скріпити це, підписане власноруч, Нашою Королівською печаткою. Видано під містом Бендери дня 28 січня року 1711.

КАРЛ

М.П. [місце печатки]

Х.Г. фон Мюллерн¹⁴

1. Крупницький Б. Д. Гетьман Пилип Орлик (1672 – 1742): його життя і доля. Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1956. – С.27.

2. Там само. – С.29.

3. Instrumentum Pacis inter Sacras Regias Majestates Sveciae et Poloniae. Uppsala universitetsbibliotek, Handskriftsenheten, Kongl. Placater Resolut. – Frordn. – Och Pbud MM. – 1705 – 09. – s.1465.

4. Див.: Крупницький Б. Д. – Вказана праця. – С.28.

5. Цит. за: Чухліб Тарас. Козаки і Монархи. Міжнародні відносини ранньомодерної Української держави 1648–1721 рр. – К., 2009. – С.488.

6. Павленко С. Восстание мазепинцев: мифы и реалии. – Чернигов: Русь, 2009. – С.85 – 98.

7. Uppsala universitetsbibliotek, Handskriftsenheten. – F141. – Handlingar till Sveriges politiska historia. – Pirm 141. – s. 120 – 123.

8. Ім'я подаємо за оригіналом: Mahomet Gerey.

9. Йозеф (Юзеф) Потоцький (1673–1751) воєвода Київський 1702 – 1744, каштелян краківський і великий коронний гетьман; під час війни Августа II з Карлом XII підтримував Станіслава Лещинського і увійшов до коаліції, очолюваної Пилипом Орликом.

10. Паладин (пізньолат. Palatinus – придворний) – у середньовічній західноєвропейській літературі – назва сподвижників франкського імператора Карла Великого або короля Артура (легендарного вождя кельтів у Британії). Пізніше паладом стали називати доблесного лицаря, відданого своєму государю або дамі.

11. Uppsala universitetsbibliotek, Handskriftsenheten. – F141. – Handlingar till Sveriges politiska historia. – Pirm 141. – s. 111 – 119.

12. Укладена 28 листопада 1705 р. між Карлом XII і Станіславом Лещинським. Згідно з угодою Швеція отримала право рекрутувати в Польщі солдат, тримати там свої війська і вести воєнні дії. Польща зобов'язувалася не брати участі в антишведських коаліціях і разом зі Швецією виступити проти Росії та Саксонії. У пункті 8 угоди передбачалося повернення до Польщі втрачених нею «східних земель», себто, очевидно, Лівобережної України (Гетьманщини).

13. Підписаний 24 вересня 1706 р. Карлом XII, Августом II і Станіславом Лещинським. За угодою Август II зрікся польської корони на користь Станіслава Лещинського, відмовився від союзу з Росією, зобов'язався відкликати саксонців з російської служби тощо.

14. Мюллерн Гюстав Хенрик фон (1664 – 1719) – шведський барон. У 1710 – 1714 – канцлер (міністр закордонних справ) Швеції в похідній адміністрації Карла XII.